

Kolekce brožur Sbírkou Muzea dělnického hnutí – původ, zpracování a badatelské možnosti*

Martin Jelínek

COLLECTION OF BROCHURES FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF THE WORKERS' MOVEMENT – ORIGIN, PREPARATION AND RESEARCH OPPORTUNITIES

This text is focused on the issue of contemporary museum work with respect to the formation of part of the collection, its takeover and preparation, specifically the Collection of Brochures of the Collection of the Museum of the Workers' Movement included in the National Museum. It captures the circumstances of the creation of the Collection, the methodology of its preparation and, finally, the research opportunities that the Collection itself offers.

KEYWORDS:

workers' movement; Museum of the Workers' Movement; National Museum; library; Communist Party; Museum of Klement Gottwald; Museum of Vladimir Ilyich Lenin; historical source; brochure

Knihovny tvoří spolu s archivy jedny ze základních pilířů historické práce. Ostatně je to právě materiál dostupný v těchto institucích, na kterém je do velké, ba až rozhodující míry historické bádání závislé. Knihovna nicméně, stejně jako všechny ostatní instituce, podléhá politickým proměnám a na nich závislých potřebách doby. Část knihovní sbírky, o které pojednává tento text, je jedním z dokladů takových proměn, neboť ty samy stály u jejího vzniku, respektive vzniku jejích předchůdkyň.

Knihovna a její fondy jsou vytvářeny vždy za nějakým účelem, což zvláště platí pro specializované knihovny. Například takové, které si budují stranické sekretariáty či zájmové organizace a schraňují v nich komplexní soubory vztahující se k jejich vlastní činnosti či k tématu, jemuž se daná instituce věnuje, aby tím bylo na jedno místo shromážděno co nejvíce poznatků a informací. A proto je jedním z největších neštěstí pro takovou sbírku její rozbití. V případě knihoven jako názorný příklad tohoto jevu poslouží právě převzetí knihovny Muzea dělnického hnutí (dále jen MDH), respektive jeho předchůdců, zvláště pak Muzea Klementa Gottwalda (dále jen MKG) a v menší míře Muzea Vladimíra Iljiče Lenina (dále jen MVIL).¹

* Text vznikl v rámci projektu *Muzeum dělnického hnutí v 21. století. Prezentace práce s muzejní sbírkou doby státního socialismu a způsoby užití jejího materiálu k potřebám odborné a široké veřejnosti*, podpořeného grantovým programem aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) č. DG18P02OVV045.

1 Vzhledem k tomu, že drtivou většinu brožur tvoří právě tisky, které byly součástí knihovny MKG, a s ohledem na neuspokojivou pramennou základnu tvoří MKG stěžejní oblast zájmu tohoto textu.

PŮVOD KOLEKCE

Kolekce brožur Sbírký MDH sestává zejména z fondu knihovny MKG. To bylo založeno coby Muzeum revolučního hnutí usnesením vlády z roku 1952, ovšem po úmrtí Klementa Gottwalda bylo rozhodnuto o pojmenování Muzea právě po dlouholetém nejvyšším představiteli KSČ.² Do provozu bylo uvedeno po více než dvou letech od zmíněného vládního usnesení, 23. listopadu 1954, přičemž základním rámcem jeho činnosti mělo být rozbití tradiční představy o muzeu coby starožitnictví, a sice pořádáním besed, výstav a přednášek, které mají vycházet „[...] z potřeb ideového a politického života [...], které ukazují celé naší kulturní frontě Komunistická strana Československa.“³

Porovnáním sbírkotvorných záměrů MKG z padesátých let s těmi z let normalizace pak lze vypořádat, že ve sledované oblasti došlo k posunu. Do pozadí ustupují úseky starších dějin, reprezentované husitstvím, nevolnickými a selskými bouřemi a povstáními v raném novověku. Těmto tématům se měla nadále věnovat specializovaná muzea, například husitským obdobím se zabývajícím muzeu v Táboře byla z MKG předána i část sbírek. Oproti tomu absolutní prim získávají dějiny dělnického hnutí jako takového, chápaného ovšem v dobovém marxistickém úzu, tedy od počátku roku 1848 přes vznik komunistické strany až po její vítězství a budování socialismu.⁴

V polovině sedmdesátých let vydalo vedení MKG metodiku, která uvádí tři hlavní tematické celky tvořící základní rámec sbírkotvorné činnosti MKG, jimiž jsou: 1. revoluční dělnické hnutí (1848–1921), 2. dějiny KSČ, činnost KSČ, její internacionální vztahy (1921–1945), 3. období budování socialismu v ČSSR (po roce 1945).⁵ Na tomto principu byla rovněž v sedmdesátých letech rekonstruována stálá expozice MKG, která se měla více zaměřit na dějiny komunistické strany a dokumentaci dělnického hnutí.⁶ Je zřejmé, že tak velký záběr sbírkotvorných okruhů není možné zcela naplnit, což si na konci osmdesátých let uvědomovalo i samo vedení muzea. Po XVII. sjezdu KSČ probíhala v letech 1986–1989 příprava dlouhodobé koncepce fungování MKG s výhledem do roku 1996.

2 Jolana TOTHOVÁ, *Sbírka Muzea dělnického hnutí — rozsáhlý soubor předmětů, archiválií a knih*, Muzeum: muzejní a vlastivědná práce 55, 2017, č. 2, s. 16–26, zde s. 16; více ke vzniku muzea viz Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepiscetví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha 2011, s. 88–91.

3 Václav BRABEC, *5 let Musea Klementa Gottwalda*, Praha 1959, s. 3.

4 Srov. tamtéž, s. 5; dále *Tematické okruhy sbírkotvorné činnosti Muzea Klementa Gottwalda v oblasti dokumentace dějin revolučního dělnického hnutí a dějiny Komunistické strany Československa*, Praha s. d., s. 5–10; *25 let Muzea Klementa Gottwalda*, Praha 1979, s. 14–18.

5 *Tematické okruhy*, s. 3. Metodika není datována, nicméně komparací s nemnoha dostupných archivních pramenů k tomuto tématu se zdá, že metodika, respektive tedy tematické okruhy sbírkotvorné činnosti MKG, byly vydány po XV. sjezdu KSČ; tedy s největší pravděpodobností v roce 1976, případně 1977; viz Archiv Národního muzea (dále jen ANM), *Sbírka Muzea dělnického hnutí*, nezpracováno, Podkladový materiál pro návrh koncepce činnosti Muzea Klementa Gottwalda za oddělení sbírek z 21. prosince 1989, s. 1.

6 Václav PUBAL, *Muzea a galerie v ČSR*, Praha 1970, s. 35.

Zmíněná koncepce byla zkompletována až v prosinci 1989, proto je zcela pochopitelné, že ve svém obsahu ještě počítá s dalším fungováním MKG. Hlavní problém byl touto koncepcí spatřován v torzovitosti sbírek, a to jak z hlediska obsahového, tak územního, neboť největší podíl na obsahu tvořily předměty a tisky spojené s hlavním městem, zatímco velice zanedbávané bylo v tomto ohledu Slovensko.⁷ Z koncepce vyplývá, že do budoucna mělo oddělení sbírek MKG vybudovat tzv. Oborové informační středisko pro dokumentaci dějin revolučního dělnického hnutí a KSČ, přičemž celá transformace a spuštění běžného provozu měly být dovršeny v roce 2004.⁸

Na uvedených základech byla budována i rozsáhlá knihovna MKG.⁹ Bohužel vzhledem ke stavu zpracování vlastního archivního materiálu nelze doložit, jaké byly oficiální podmínky a vnitřní předpisy pro utváření této knihovny. Lze se úspěšně domnívat, že z Kolekce brožur samotné, respektive jejího charakteru a obsahu, se tato otázka dá alespoň částečně zodpovědět. Knihovna sama nebyla standardní veřejně přístupnou institucí, ale sloužila pro vnitřní potřebu zaměstnanců MKG a pro vědecké badatele mimo Muzeum. Pro vnější badatele byla rovněž přístupná knihovna Ústavu dějin KSČ, respektive Ústavu marxismu-leninismu, nacházející se ve stejné budově jako MKG v Rytířské ulici. Sbírkatovná činnost samozřejmě nebyla definována jen jedním parametrem, neboť se nejednalo o úzce specializovanou knihovnu, ale jak je z jejího obsahu jasné, měla pokrývat vsuktu široký prostor od badání o dějinách dělnického hnutí, přes klasiky marxismu-leninismu a ekonomické studie až po pomyslné (a někdy skutečné) *libri prohibiti*.¹⁰ Pro knihovní fond MKG je z dostupných dokumentů významný především plán roku 1987 na zahájení I. etapy překatalogizování odborné knihovny muzea a v roce 1988 zahájení již III. etapy budování centrální regionální knihovny k dějinám revolučního dělnického hnutí a KSČ, navazující na předchozí přípravné práce na vybudování knihovny regionální literatury k danému tématu.¹¹

Širší pojednání o původu tisků obsažených v Kolekci, které pocházejí z fondů MVIL, je bohužel z důvodu nedostatečné pramenné základny neuskutečnitelné. MVIL bylo založeno usnesením předsednictva ÚV KSČ 12. září 1951 a usnesením vlády 15. února 1952, tedy v den 40. výročí pražské konference Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, které se účastnil právě V. I. Lenin. Na 29. výročí Leninovy smrti,

7 ANM, Sbírka Muzea dělnického hnutí, nezpracováno, Podkladový materiál pro návrh koncepce činnosti Muzea Klementa Gottwalda za oddělení sbírek z 21. prosince 1989, s. 1–2.

8 Tamtéž, s. 7. Na část v materiálu obsažených návrhů pak navázal projekt Informační a dokumentační databanky pro sociální dějiny v Muzeu dělnického hnutí, finančně podporovaný Nadací Muzea dělnického hnutí.

9 Tento základní rámec potvrzuje i zakladatelka a dlouholetá ředitelka Muzea dělnického hnutí (od roku 1998 coby Muzeum dělnického hnutí, o. p. s.) dr. Libuše Eliášová. Rozhovor s RSDr. Libuší Eliášovou ze 13. ledna 2020 v Praze.

10 Ve fondu tak lze vedle sebe nalézt exilovou antikomunistickou propagandu či spisy L. D. Trockého z třicátých let, a to hned vedle propagačních brožur KSČ z let normalizace určených jen pro vnitřní potřebu strany.

11 ANM, Sbírka Muzea dělnického hnutí, nezpracováno, Plán činnosti oddělení sbírek na rok 1987, bod 2.3.1. a 2.3.2.; Plán činnosti oddělení sbírek na rok 1988, bod 2.3.1.

21. ledna 1953, bylo MVIL za přítomnosti nejvyšších funkcionářů strany a státu slavnostně otevřeno.¹² Jak je z názvu Muzea patrné, bylo jeho hlavním záměrem dokumentovat život a dílo V. I. Lenina. Podle vzorů sovětských stranických muzeí byla zbudována stálá expozice zakončená smutečním sálem, „[...] věnovaným posledním dnům života a ideovému odkazu V. I. Lenina“.¹³

V době společenského uvolnění na konci šedesátých let došlo k instalaci expozice a zároveň omezení působnosti MVIL, kdy se stalo podřízenou jednotkou nově vytvořeného Ředitelství stranických muzeí. Nutno podotknout, že MVIL v tomto nebylo ojedinělým případem, ale jen jedním z řady dalších muzeí, která se měla podřídit této nové organizaci. Muzeum také nevedlo samo svůj archiv a co se týče knihovny, tak ta měla být na konci šedesátých let špatně vybavena a spravována.¹⁴ Stálá expozice byla následně zcela přepracována tak, že již nebylo jejím hlavním a prakticky jediným záměrem ukázat život a dílo V. I. Lenina. S nástupem normalizace bylo ovšem od tohoto záměru a nového řízení upuštěno. MVIL disponovalo v roce 1987 více než 75 000 sbírkovými předměty. Do tohoto čísla je zahrnuta i knihovna, čítající 15 100 svazků, a tzv. archivní svazky v celkovém součtu 2 100 kusů.¹⁵

V současné době jsou jediným dostupným vodítkem, ve kterém se dá dohledávat původní složení knihovny MVIL, útržkovité přírůstkové knihy MVIL.¹⁶ Kromě toho lze ve velmi omezeném množství čerpat z vlastní produkce MVIL: to od sedmdesátých let vydávalo svůj vlastní zpravodaj, jehož hlavním záměrem sice bylo informovat o expozici a o Leninovi obecně, nicméně díky uvedeným vyobrazením se z něj dá vyčíst, jakými tzv. archivními knihami MVIL disponovalo.¹⁷ Nicméně tisky ze sbírky MVIL tvoří vskutku jen malou část kolekce brožur; bohužel se však nedá určit, jak velkou část kolekce tvoří. Lze se domnívat, že nebude přesahovat 10 až 15 %. Z logiky věci se jedná o všemožné tiskoviny dotýkající se života a díla V. I. Lenina.

Krátce se zde dotknu nejmladšího ze stranických muzeí tvořících základ sbírek MDH, a sice Muzea Julia Fučíka (dále jen MJF). To vzniklo až roku 1988, přičemž základ sbírkového fondu dala pozůstalost Gusty Fučíkové. Muzeum, sídlící v pražském Hollaru, fungovalo jako pobočka MKG.¹⁸ Pro současnou podobu Kolekce brožur však toto muzeum nehraje žádnou roli, neboť všechny tisky týkající se Julia Fučíka, ať už se jedná o jeho vlastní díla či knihy a brožury o něm pojednávající, jsou postupně tří-

12 V. SOMMER, *Angažované dějepisectví*, s. 92; jednalo se o první muzeum V. I. Lenina otevřené mimo Sovětský svaz.

13 Miroslav BROŽ — Milan PEREMSKÝ, *Historie a současnost Muzea Vladimíra Iljiče Lenina v Praze*, Praha 1987, s. 29.

14 Tamtéž. Otázkou samozřejmě zůstává, do jaké míry se tvrzení o stavu zakládá na výsledku práce let předcházejících a nejde-li jen o snahu ospravedlnit návrat starých pořádků do MVIL v roce 1970.

15 Tamtéž, s. 55.

16 ANM, Sbírka Muzea dělnického hnutí, nezpracováno, Přírůstkové knihy Brožury (1 svazek), přírůstková kniha A, B II. (1 svazek) a neoznačená přírůstková kniha (1 svazek). Jedná se zatím o tři nalezené, neúplné seznamy tiskovin, přičemž jde o seznam tisků, které byly nově zařazeny jak do sbírky brožur MDH, tak do samotné knihovny MDH.

17 Viz například *Zpravodaj Muzea Vladimíra Iljiče Lenina v Praze*, 1980, č. 1, s. 48.

18 J. TOTHOVÁ, *Sbírka*, s. 16.

děny do zvláštní kolekce v knihovním a muzejním fondu a nespadají tak do Kolekce brožur. MJF je zde zmíněno z toho důvodu, že během zpracování Kolekce byly tisky věnující se J. Fučíkovi vyňaty a uloženy k budoucímu zpracování do zmíněné zvláštní kolekce, věnující se právě Fučíkovi. Kolekce brožur pak tedy sestává jen z pozůstatků knihoven MKG a MVIL.

Po roce 1989 byl provoz MKG, MVIL i MJF přerušen, avšak sbírky zůstaly zejména díky iniciativě RSDr. Libuše Eliášové, bývalé vedoucí MJF, zachovány a převedeny do nově zřízeného nestátního subjektu, a sice Muzea dělnického hnutí. Nutno říci, že MDH se nestalo jen jakýmsi skladištěm starých exponátů a knih, avšak snažilo se i dále aktivně působit, a to například sbírkotvornou činností, kde se například v rámci knihovny vytvořil velký fond tisků týkajících se českého neziskového sektoru.¹⁹

Sbírku MDH, čítající na 700 000 předmětů, převzalo v roce 2014 Národní muzeum pod podmínkou, že bude zachována její celistvost. Původně probíhalo přebírání fondů pomocí protokolárních záznamů položek s tím, že pro nově nabyté exponáty se připravoval prostor v depozitářích Národního muzea v Terezíně.²⁰ Knihovní fond ovšem nebyl převzat v celé své šíři. Knihovna Národního muzea (dále jen KNM) si nejprve vybrala exempláře, kterými doplnila své již existující fondy, přičemž o převzetí celé knihovny nebyl (zejména pro nedostatečné kapacity k jejich uložení) ze strany KNM zájem. Kurátory Sbírky MDH a dalšími pracovníky Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea (dále jen ONČD) pak byly z knihovního fondu vybrány významné knižní celky, zejména pak zahraniční produkce. Současná podoba knihovny, převzaté do fondu Sbírky MDH, tak tvoří skutečně jen část knihovny původní, neboť její části přešly i do vlastnictví jiných knihoven (například největší část, čítající desetitisíce svazků, do knihovny M. Ransdorfa, dále do Slovanské knihovny apod.) či dokonce skončily v antikvariátech.²¹ Nutno zdůraznit, že takto umístěné knihovní jednotky nehrají v rámci Kolekce žádnou roli, neboť logicky již netvoří její součást v rámci Národního muzea a nejsou do ní zahrnuty ani jako externí exempláře.

Část fondu byla rovněž zničena při havárii vodovodních rozvodů v květnu 2015 ve vokovickém depozitáři MDH. Havárie nejenže zlikvidovala část knih, ale fond byl rovněž napaden plísní a byl nutný urychlený přesun do terezínských depozitářů a sterilizace. Nutnost rychlého přesunu Sbírky pak vyústila v situaci, kdy byl knihovní fond MDH pro zpracování rozdělen na dvě části mezi KNM a ONČD. I přes toto rozdělení je ovšem celistvost Sbírky zachována, a sice skrze poznámku o původu při katalogizaci, přičemž v rámci ONČD pak knihovna tvoří samostatnou jednotku uvnitř Sbírky MDH.

19 Rozhovor s RSDr. Libuší Eliášovou ze 13. ledna 2020.

20 J. TOTHOVÁ, *Sbírka*, s. 18.

21 Rozhovor s RSDr. Libuší Eliášovou ze 13. ledna 2020. Dle dr. Eliášové byla do Knihovny Miroslava Ransdorfa předána rozsáhlá sbírka zahraniční, zejména ruskojazyčné literatury. Knihovna M. Ransdorfa se po jeho smrti otevřela, ovšem KSČM, tedy strana M. Ransdorfa, na projektu nikterak neparticipuje.

Zmíněná havárie, komplikující přebírání sbírek, navíc zničila do té doby existující tištěný inventář sbírkového fondu, který byl zpracováván od konce osmdesátých let pomocí evidenčního terminálu Konsul 2714,²² na který v devadesátých letech navázal systém KOALA²³ a který již nemohl být obnoven, neboť paměťová média (tj. diskety), na kterých byl dříve uložen, jsou již nečitelná. Rovněž je dobré zmínit, že v rámci knihovny bylo zasažení vodou horší pro starší tisky tištěné na kyselém papíře, které se tak dnes prakticky sypou pod rukama. Aby si uchovaly svou celistvost, je třeba s nimi zacházet nanejvýš opatrně, nejlépe však vůbec.²⁴

V současné době prochází jak knihovna, tak ke zvláštní evidenci z ní vyčleněná Kolekce brožur zpracováním, ovšem každá odlišným způsobem: vzhledem k rozsahu knihovny bylo rozhodnuto, že jednotky v ní obsažené budou nejprve zkatalogizovány pomocí knihovního systému Verbis, který užívá Národní muzeum, a až poté dojde k jejich vytrídění. Opačně probíhá zpracování Kolekce brožur, tedy tisky byly nejprve vytríděny a seřazeny a v současné době probíhá jejich katalogizace, a sice pomocí níže uvedeného systému. Co se možnosti přístupu badatelů ke Kolekci týče, pak je určitě možné do předběžně vytríděného obsahu po předchozí domluvě nahlédnout. Do běžného badatelského režimu by pak Kolekce měla přejít s počátkem příštího roku.

CHARAKTERISTIKA OBSAHU KOLEKCE BROŽUR

Prvotním cílem zpracování Kolekce brožur Sbírký MDH je úkol na první pohled vcelku snadný, avšak při bližším seznámení s obsahem Kolekce poměrně obtížný: definice toho, co to vlastně samotná brožura je. Jaké má parametry a čím je definována, respektive jaké parametry by mít měla? Kde leží hranice mezi brožurou, drobným tiskem a knihou? Nejprve tedy bylo nutno stanovit vlastní definici brožury, ke které je pak možno přidávat jednotlivé přívlasky, v tomto případě tedy takové, které korespondují s níže uvedenými tématy stanovenými třídícím klíčem.

Definice toho, co je to brožura, se v závislosti na čase nepřekvapivě mění. Dle *Masarykova slovníku* je brožura „menší nezávazná knížka obsahu instruktivního, hl. o otázkách časových, polit., soc.“²⁵ Od této definice, stanovující mimo jiné i do jisté míry předpokládaný obsah takového tisku, se postupem času ustupuje ke stručnější charakteristice, která brožuru určuje pomocí jejích vnějších znaků a postupu výroby. O 70 let později je tak brožura již jen „publikace v papírovém nebo kartonovém ‚měkkém‘ přebalu, na rozdíl od pevné vazby“.²⁶ Stejně tak je pojímána i v německém pro-

22 ANM, Sbírký Muzea dělnického hnutí, nezpracováno, Podkladový materiál pro návrh koncepce činnosti Muzea Klementa Gottwalda za oddělení sbírek z 21. prosince 1989, s. 4.

23 Tamtéž, Tištěné Registry evidenčního, třídícího a vyhledávacího systému KOALA. Aktualizace 29111993.

24 Takto postížené byly například originály raných sjezdových protokolů KSČ z dvacátých let, našťestí se ve většině případů jedná o multiplikáty.

25 Heslo *Brožura*, in: *Masarykův slovník naučný*. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí I, A–Č, Praha 1925, s. 648.

26 Heslo *Brožura*, in: *Universum*. Všeobecná encyklopedie I, A–B, Praha 2002, s. 682.

středí, tedy jako „jede broschierete Veröffentlichung, bes. die Druckschrift im Umfang weniger Bogen“.²⁷

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy pak brožuru charakterizuje několika způsoby: „Dokument o rozsahu nejméně 5 a nejvíce 48 stranách, nepočítaje obálku. [GENERAL CONFERENCE OF UNESCO-1964] [ČSN ISO 5127-2:7].“ Uvádí rovněž normativní výklad termínu brožura jako: „Publikace obvykle menšího rozsahu a formátu, jejíž listy nebo složky jsou spojeny šitím nebo lepením a obvykle chráněny obálkou. [ČSN 01 0166:2.6];“ „Neperiodická tištěná publikace o nejméně 5 a nejvíce 48 stranách, nepočítaje obálku;“ „Je publikována v dané zemi a je dostupná veřejnosti. [ČSN ISO 9707:2.27].“²⁸ Tyto novější definice pak dobře vystihují zhruba 80 % tisků tvořících zde pojednávanou Kolekci brožur.

V Kolekci tak byly záměrně ponechány i tisky, které výše uvedený charakter brožury nenaplní, namátkou například různá vydání Marxova *Kapitálu* nebo Reimannovy dějiny KSČ.²⁹ Učiněno tak bylo na zcela praktickém základě, neboť vyřazením těchto tisků by došlo k roztržení pozoruhodného komplexu, stojícího ve vymezeném tématu. Pokud tedy Kolekce obsahuje velké množství textů Marxe a Engelse, tvořících po zpracování jeden velký celek (viz níže), je nesmyslné vytrhnout z jejího kontextu hlavní Marxovu práci, protože by tím došlo k narušení celistvosti tématu a oddíl by ztratil možnost ukazovat vývoj Marxova myšlení jako celku. Stejně tak by se dalo hovořit o sjezdových protokolech KSČ, které se svou velikostí a formou podobají spíše knihám,³⁰ avšak je zcela nesmyslné tyto protokoly vyřazovat z tematické řady zabývající se fungováním ústředních orgánů komunistické strany a obsahující komplexní řadu tisků ze zasedání ÚV KSČ.

Jakými archetypálními brožurami by tedy byly například jednotlivé díly Malé (ale i Velké) knihovny marxismu-leninismu, tištěné zprávy o zasedání ÚV KSČ,³¹ tištěné projevy, volební a agitační brožurky³² či tisky spolků a zájmových organizací.³³ Celkový obraz o sbírce si je pak možno lépe utvořit nahlédnutím do níže uvedeného klíče k dělení Kolekce, který sloužil jako základní kámen jejího zpracování. Sluší se ještě dodat, že brožury a tisky MKG, MVIL a dalších muzejnických tisků byly z Kolekce vyčleněny a budou zpracovány samostatně, neboť se jedná o velice rozsáhlý a podrobný pramenný materiál k dějinám muzejnictví (nejen) v socialistickém Československu, avšak jejich zařazení do Kolekce brožur se jevílo být nesystémové.³⁴

27 Heslo *Broschüre*, in: Der Brockhaus in fünfzehn Bänden II, Leipzig 1997, s. 296.

28 Další definice viz Zdeněk MATUŠÍK, *Brožura*, in: KTD. Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Dostupné z: https://aleph.nkp.cz_base=KTD [náhled 21. 5. 2020].

29 Pavel REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1931.

30 Nejtypičtější zde například *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: v Praze 25.–29. května 1949*, Praha 1949.

31 Od dvacátých let až po formování KSČM na počátku devadesátých let.

32 Například typicky *Klement Gottwald o činnosti vlády: náměstek předsedy vlády*, Praha 1945.

33 Typicky například tisky Československé obce sokolské či legionářské.

34 Například již citovaný *Zpravodaj MVIL*.

ZPRACOVÁNÍ KOLEKCE

Přestože se původní knihovna a archiv, tvořící základ Kolekce brožur, nedochovaly v celé své šíři, stále je nutné vést v patrnosti fakt, že se jedná o obrovské množství tiskovin. Celkový počet vyjde najevo až s dokončením katalogizace, nicméně vzhledem k tomu, že v prvních třech oddílech, daných zde uváděnou metodikou, je obsaženo více než 8 000 tiskovin, lze odhadnout celkový počet ve sbírce na zhruba 30 000 položek. Je samozřejmé, že zpracovat takovouto masu jednotek tak, aby došlo k jejich systematizaci, lepší orientaci a konečně hlavně k vykreslení charakteru a řádného obsahu celku, nelze provést nahodile, ale je nutno vytvořit za tímto cílem metodiku.

Nejdůležitějším úkolem procesu zpracování brožur MDH tedy bylo zvolení odpovídajícího způsobu jejího rozvržení, který by umožnil budoucí snadnou vnitřní orientaci v rámci Kolekce. Díky tomu následně bylo možné lépe vystavět obraz jejího obsahu a usnadnit tak konečnou katalogizaci do knihovního systému Verbis. Tento krok byl naprosto nezbytný vzhledem k tomu, že Kolekce by se ve své první fázi zpracování dala označit za řadu archivních kartonů obsahujících přírůstkově číslované brožury a tiskoviny.³⁵ Prvotní možností k seznámení se s obsahem (a tak i charakterem) Kolekce bylo nahlédnutí do hrubého seznamu vypracovaného při přebírání brožur. Bohužel se jedná jen o soupis brožur původem ze sbírek knihovny MKG obsahující název, jméno autora a rok vydání (jsou-li tyto údaje v tiskovině uvedeny).³⁶ Komparací těchto seznamů a přírůstkových knih brožur MKG je pak možno vytvořit si obrázek o kompletnosti části Kolekce.

Dále je důležité si ujasnit, v jakém vztahu má být k brožurám přistupováno. Je třeba uchopit brožury obsažené ve sbírce jako historický pramen, avšak všimnout si zejména jejich druhotných znaků, čímž dojde k lepší šanci takovou brožuru, neobsahuje-li například rok vydání či jí schází obálka, zařadit. Takovými druhotnými znaky pak jsou například uváděná nakladatelství, razítka původních knihoven, označení ceny apod. Pokud by ani tyto znaky nenapomohly k zařazení tisku, je třeba podívat se do vlastního obsahu, což je ovšem časově velice náročné a v případech omezeného času na zpracování Kolekce i neefektivní.

Na základě druhotných znaků navíc lze rozlišit dvě hlavní skupiny tisků původem z MKG, a sice brožury původně evidované knihovnou a brožury původně evidované archivem MKG. Určujícími prvky pro toto rozpoznávání pak jsou: 1. razítko příslušného umístění (tedy Muzeum Klementa Gottwalda — archiv, respektive Muzeum Klementa Gottwalda, které v kombinaci se specifickou signaturou značí umístění v knihovně); 2. signatura, neboť jednotky vedené pod razítkem MKG — archiv mají jako signaturu pouhé číslo určující jejich pořadí při zaevidování do přírůstkové knihy. Pokud bylo zaevidováno více stejných jednotek najednou, pak ty nesou číslo stejné, ovšem s dodatečným písmenem na konci, určujícím jeho pořadí v daném přírůstku. Oproti tomu jednotky evidované jako knihovní nesou signaturu ve formátu písmena B, za kterým následuje číslo dané jednotky, avšak pokud se vyskytují multiplikáty,

35 Většina brožur a tiskovin byla uložena ve více než 250 kartonech.

36 Celkově dva soupisy obsahují 6 026 a 4 661 položek, nepočítaje ovšem duplicitu.

mají signaturu stejnou a nikterak se neodlišuje jejich pořadí; 3. komparace výše uvedeného s dochovanými přírůstkovými knihami.

Na základě výše uvedených skutečností a po prvotním seznámení s Kolekcí, respektive s obsahem několika desítek prvních kartonů, bylo možné vytvořit základ třídícího klíče, jehož konečná podoba vypadá takto:

Klíč k řazení brožur MDH

I. Klasici	1. K. Marx & F. Engels	A. Život	
		B. Dílo	
	2. V. I. Lenin	A. Život	
		B. Dílo	
	3. J. V. Stalin	A. Život	
		B. Dílo	
II. Období do roku 1945	1. České země, resp. Československo	A. Sociální demokracie	i. ČSDSD ii. Levice iii. Další subjekty
		B. KSČ	
		C. ČSNS	
		D. ČSL	
		E. RSZML	
		F. ND	
		G. Anarchie	
		H. Sudety/SDP	
		I. Ostatní strany a směry	
		J. Hrad	i. T. G. Masaryk ii. E. Beneš iii. M. R. Štefánik
		K. Stát	
		L. Legie & armáda	
		M. Sokol	
	N. Nacionální		
	O. Antiklerikální		
	P. Odbory		
	Q. Okupace	i. Kolaborace ii. Odboj domácí iii. Odboj zahraniční západ iv. Odboj zahraniční východ	
	2. Zahraničí	A. Rusko/SSSR	i. Emigrace ii. Vlastní SSSR
		B. Německo	i. Levice ii. Nacismus iii. Ostatní
			C. USA
		D. Ostatní státy	
	3. Dodatky	A. Ostatní	
		B. Dodatky k II. Oddílu	

III. Období 1945–1948	1. Československo	A. KSČ B. ČSSD C. ČSL D. ČSNS E. Ostatní strany a směry F. E. Beneš & TGM G. Okupace/osvobození H. Hospodářství/ dvouletka	
	2. Zahraničí	A. SSSR B. Británie C. USA D. Další státy	i. Jugoslávie etc.
	3. Dodatky	A. Ostatní B. Dodatky ke III. Oddílu	
IV. Období 1948–1989	1. Československo	A. KSČ	i. Sjezdy ii. ÚV iii. Vzdělání iv. Propaganda v. Osobnosti — život vi. Osobnosti — spisy a projevy
		B. Stát	i. Národní fronta ii. Hospodářství iii. Zemědělství iv. Ostatní
		C. Organizace	i. ROH ii. ČSLA iii. ČSM/SSM iv. SČSP v. ČSBS vi. Ostatní
		D. Dějiny	i. Osobnosti ii. Události chronologicky
	2. Svět	A. SSSR	i. Strana ii. SSSR–ČSR/ČSSR iii. Ostatní
		B. Východní blok	i. PLR ii. MLR iii. NDR iv. RSR v. BLR vi. ALR vii. Ostatní viii. Mezinárodní organizace

IV. Období 1948–1989	2. Svět	C. Západ	i. USA ii. Británie iii. Francie iv. SRN
		D. Ostatní státy	i. SFRJ ii. Rakousko iii. Atd. podle počtu států iv. Mezinárodní organizace
	3. Dodatky	A. Ostatní B. Dodatky ke IV. oddílu	
V. Období po roce 1989	1. Česko- slovensko/ČR	A. KSČM B. ČSSD C. Ostatní	
		2. Zahraničí	
	3. Dodatky	A. Ostatní B. Dodatky k V. oddílu	
VI. Kalendáře			
VII. Zpěvníky			
VIII. Dodatky a ostatní	1. Ostatní		
	2. Dodatky ke všem přede- šlým oddílům		

VLASTNÍ ŘAZENÍ

Jak je patrné, klíč vznikl v podstatě převzetím základního rámce, daného sbírkotvorným záměrem MKG, avšak převedeného do systému, kdy jsou z jednotlivých dějinných období vytvořeny oddíly, a to v rovině chronologicko-tematické. Zvláště v tomto členění stojí oddíl I., tedy brožury tzv. klasiků marxismu-leninismu. Oddíl sestává v zásadě ze dvou typů tiskovin: zaprvé shrnuje veškeré vytržiděné tisky, jejichž autory jsou Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimír I. Lenin, a pohlíženo na pojem klasici marxismu-leninismu optikou let padesátých, i Josef V. Stalin;³⁷ a zadruhé obsahuje tiskoviny dotýkající se života výše zmíněných „klasiků“. Vnitřní členění pak logicky vyplynulo z návaznosti na jednotlivé osobnosti, kde jsou, kvůli své spolupráci a s trochou nadsázky řečeno nerozlučitelnosti, společně zařazeni Marx s Engelsem, následuje oddíl V. I. Lenin a konečně J. V. Stalin.

Složitější bylo nalezení vhodné cesty k řazení brožur pokrývajících období do roku 1945, samozřejmě s vyčleněním již zmíněných klasiků. Šlo o hledání postupu, který by dokázal skloubit tak odlišné fenomény, jakými je vývoj sociální demokracie na straně jedné a problematika zahraničního odboje v dobových tiscích na straně

³⁷ Toto pojetí lze dobře demonstrovat na edicích Malá knihovna marxismu-leninismu a Velká knihovna marxismu-leninismu, vycházejících ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století a zahrnujících spisy i J. V. Stalina.

druhé. Další otázkou, kterou bylo nutno rozřešit, je, jakým způsobem (a jestli vůbec) oddělit tisky vztahující se k českému prostředí. Základním rámcem zde bylo dělení po ose politické s důrazem na vývoj politického stranictví. Tento postup byl zvolen z prostého důvodu: tiskoviny tohoto typu zabírají ve sledovaném období největší podíl, přičemž se v jejich struktuře dají velice dobře vysledovat fenomény postihující dané strany (a další subjekty politického života) v období do konce druhé světové války.³⁸ Přestože není součástí klíče, mají jednotlivé pododdíly (zvláště pododdíly II. 1 A, tj. ČSDSD a II. 1 B, tj. KSČ) své vnitřní členění, určující pořadí tiskovin, kdy na prvních místech stojí tisky vztahující se k vnitřnímu fungování strany, jako jsou organizační řády či sjezdové protokoly, následované vlastní produkcí stran, dělenou tematicky. Například v případě pododdílu II. 1 B, tj. KSČ, lze uvést osobnosti, stranickou agitaci, vzdělávání, mládež, Sovětský svaz atd.

Podobné členění bylo užito i v oddílu III., pokrývajícím období tzv. třetí republiky. Zde se jednalo o nejlepší řešení z toho důvodu, že dané tisky v zásadě odpovídají základnímu politickému členění vytyčenému Národní frontou. Tiskoviny tedy bylo možné snadno vytrdit dle jednotlivých stran či organizací a malého počtu klíčových témat vztahujících se k tomuto období, tj. zejména dvouletky či problematiky reflexe válečných let. Toto rozdělení pak umožnilo plynulý a logický přechod do období poúnorového, kdy je z tiskovin jasná drtivá dominance komunistické strany. Oddíl IV. je proto řazen zcela v závislosti na jejím vnitřním uspořádání a jeho první složku, tj. pododdíl IV. 1 A, tvoří tematicko-chronologicky řazené tisky věnující se problematice KSČ, přičemž se v zásadě opakuje tentýž princip, na němž byly brožury strany řazeny již od oddílu II. Zvláště pak stojí pododdíl IV. 1 D, jehož obsah tvoří brožury a tiskoviny s politickým zabarvením věnující se problematice dějinného vývoje se zvláštním zřetelem na dějiny dělnického a komunistického hnutí.³⁹ Období po listopadových událostech v roce 1989 je ve sbírce bohužel obsaženo jen velmi málo, tudíž pak nebylo třeba složitějšího systému k jejímu vytrídění, viz oddíl V.

Oddíly II., III., IV. a V. (kromě brožur domácí provenience) sestávají i ze zahraničních tisků. Ty jsou řazené na jednoduchém principu dle země původu, přičemž pokud je to možné, pak v jednotlivých zemích, respektive tedy pododdílech, je provedeno jejich tematicko-chronologické řazení. Typicky například pododdíl IV. 2 A či II. 2 B. Je tak možné vysledovat základní dobové politické trendy v daných státech, přičemž se často jedná o tisky v České republice unikátní a nedostupné v jiných knihovnách.⁴⁰

38 Tisky vztahující se k politickým stranám zabírají prostor vymezený signaturami MDH B 1125 — MDH B 3569, tedy 2 443 položek, přičemž započítám-li pododdíl Hrad (dle klíče tedy II. 1 J), celý oddíl II. čítá 4 490 položek.

39 Zde bylo nutné provést vyřazení tiskovin původně do sbírky sice zařazených, ale svým charakterem neodpovídajících politické brožure, nýbrž regulérní vědecké práci, jako například Zdeněk KÁRNÍK, *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*, Praha 1966; či Alois MUSIL, *Dnešní Orient v politice světové*, Praha 1935.

40 Například série *Osnovy referátů pro kursy* vydávaná KSČ na konci dvacátých let. *Osnovy referátů pro kursy*. Sešit 1–12, Kladno 1928; dále lze zmínit třeba jednotlivé kusy propagačních tiskovin Německé sociální demokracie v ČSR z meziválečného období či poměrně obsáhlou kolekci exilové válečné literatury tištěné jak ve Velké Británii, tak zejména v Moskvě

Zvlášt jsou řazeny oddíly VI. (Kalendáře) a VII. (Zpěvníky), které takto tvoří velice zajímavý komplet; zvláště pak v případě kalendářů, na nichž je možné vystihnout různé proměny v závislosti na jejich vydavateli či dobových společenských otázkách. Největší podíl na oddílu kalendářů mají kalendáře vydávané sociálně demokratickou stranou, které jsou výborným pramenem k bádání o dějinách dělnického hnutí v závěru 19. a počátku 20. století. Na úplném konci Kolekce pak stojí dodatky, tj. tisky buď špatně zařazené při prvním třídění, či teprve dodané ze sterilizace po roztřídění.

Samozřejmě bylo nutné část tiskovin z Kolekce vyčlenit, ač některé z nich byly v minulosti její součástí, což se dá určit díky knihovním, respektive archivním razítkům a již několikrát zmíněným přírůstkovým knihám. V prvé řadě se tedy jedná o tisky, nenaplnující výše nastíněnou charakteristiku brožury, jako jsou například jazykové učebnice či různé sportovní příručky.⁴¹ Vyčleněny byly rovněž tisky podepsané autory či obsahující věnování, neboť ty budou zařazeny zvlášt jako sbírkové předměty do fondu Knihy.⁴²

MOŽNOSTI BADATELSKÉHO VYUŽITÍ

Jak vidno z výše uvedeného klíče, Kolekce pokrývá široký záběr témat politicko-spoločenských s přesahem do oblasti kulturní a historické. Nabízí se tedy otázka, jak je takováto Kolekce přínosná pro historické bádání. Nejméně využitelným se v tomto ohledu může zdát obsah I. oddílu, tedy Klasici marxismu-leninismu. Přestože jeho obsah tvoří většinou známé a vcelku dostupné texty, je třeba přihlídnout k tomu, že se často jedná o vzácnější, starší, předválečná vydání. Domnívám se, že přínosem této části Kolekce může být výzkum proměn nazírání na marxistickou, respektive marxisticko-leninskou teorii v průběhu konce 19. a 20. století, zejména s důrazem na frekvenci vydávání různých textů, tj. jaké byly motivy velkých, nebo naopak malých nákladů jednotlivých spisů v různém období.

Objektivně vzato má Kolekce možnost přispět k historickému poznání zejména ve dvou oblastech, které ve svém fondu pokrývá prakticky perfektně: proměny politiky ve vztahu ke společnosti a vlastní prezentaci v rámci KSČ a budování obrazu Sovětského svazu v československém prostředí. Tyto dva možné směry jsem vybral záměrně z několika důvodů: 1. jedná se prakticky o nejkompexnější části Kolekce; 2. mohou být využity nejen coby pramen k uvedenému tématu, ale díky svému charakteru i jako pramen určující/potvrzující sbírkotvorné záměry MKG, respektive MVIL; 3) tyto dvě části jsou spolu úzce provázané a mohou proto dle mého názoru

(a to nejen české). Dále pak zejména starší cizojazyčná literatura, zvláště německé mezinárodní proveniencie (tiskoviny německé komunistické a sociálně demokratické strany), či tisky z produkce ruské bílé emigrace v Československu.

41 Pokud ovšem nejsou součástí vyššího celku, který byl součástí vlastní stranické produkce, jako je například soubor samovzdělávacích brožur pro dělnictvo, vydávaných KSČ, viz například Gustav ŽĎÁRSKÝ, *Mluvnice jazyka českého I*, Praha 1921.

42 Například tisky s věnováním K. Gottwaldovi či zpráva VII. sjezdu sociální demokracie s podpisem Ch. G. Masarykové.

poskytnout dobrý základ pro bádání v oblasti česko(slovensko)-sovětských vztahů, respektive vztahů sovětských komunistů vůči KSČ.

Z dalších možností je dobré zdůraznit, že obsah Kolekce by mohl sloužit jako dobrý základ pro výzkum (dis)kontinuity politických stran od konce 19. do konce 20. století, zejména s důrazem na KSČ, v omezenější míře na sociálně demokratickou stranu. Ač to tak na první pohled z třídicího klíče nemusí vypadat, tiskoviny zabývající se komunistickou stranou mají ve sbírce největší podíl. Zdůrazňuji, že největší možnosti skýtá skvělá sbírka materiálů a tiskovin určených pro stranickou agitaci ze sedmdesátých a osmdesátých let, na které by bylo možné založit systematický výzkum sebe prezentace strany a její agitace v éře normalizace.

* * *

I přes všechny výše uvedené potenciál přínosnosti Kolekce brožur je třeba závěrem konstatovat i dva problémy. Z mého úhlu pohledu je na místě určitá skepse vůči myšlence, že v tomto kompletu bude objeveno něco převratného, co by dokázalo pozměnit náhled na určité dějinné období. Přestože Kolekce obsahuje unikátní tisky, které nevládní žádná jiná knihovna v České republice, zřídka kdy knihovna zahraniční, pohybuje se jejich počet spíše v řádech desítek kusů. Mohou tak sloužit dle mého soudu jen jako zajímavé a inspirující doplnění již známého.

Zadruhé, což je možná závažnější, je mé vlastní mínění o smyslu existence této samostatně stojící Kolekce. Původním záměrem, stanoveným vedením KNM při převzetí Sbírk, bylo vytvořit tzv. Kolekci politických brožur. Nicméně samotný pojem „politická brožura“ je dle mého názoru bezobsažný, protože nikde není (a ani nebylo) stanoveno, co je či co by měla tzv. politická brožura být. Přestože brožury byly nakonec zpracovány dle výše uvedených kritérií, domnívám se, že došlo k určité nesystemovosti ve struktuře Sbírk MDH. I zde totiž platí, jak jsem psal v úvodu textu, že největším neštěstím pro knihovní sbírku je její roztržení. Tím, že byla Kolekce brožur ponechána jako samostatně stojící část Sbírk, k tomu dle mého názoru bohužel došlo. Navíc tím, že nemalá část tiskovin splňujících definici určenou mnou a popsanou výše zůstala ve fondu knihovny MDH, kde jsou zpracovávány a katalogizovány do systému Verbis; nehledě na to, že současný stav Kolekce brožur a knihovny tvoří skutečně jen torzo původní knihovny MDH.

Kolekce brožur Sbírk Muzea dělnického hnutí je tak pro badatele pohodlnou a dost obsáhlou entitou, ve které jsou shromážděny informace na jednom místě a za kterými by badatel jinak musel navštívit institucí vícero. Kolekce se tak dá charakterizovat jako vítané doplnění stávající knihovní soustavy schraňující tisky dotýkající se významných složek politického a společenského života v českých zemích, respektive Československu a částečně ve světě, se zvláštním důrazem na dějiny KSČ, potažmo mezinárodního dělnického hnutí.⁴³

43 Což v zásadě odpovídá původnímu ideovému zaměření muzeí, z jejichž produkce Sbírk MDH a Kolekce brožur sestává.

RÉSUMÉ:

This text is the result of two years of work on the preparation of the Collection of Brochures of the Collection of the Museum of the Workers' Movement, which was acquired by the National Museum in 2014. This unique set of printed materials represents an extensive and diverse collection of printed materials concerning political life in the Czech Lands and beyond from the middle of the 19th century to the present. The text focuses mainly on three problems associated with the above-mentioned collection, namely its origin from the library collections of former party museums, the issues of its preparation and the methodology formulated and used for such preparation. Finally, it outlines the opportunities that the collection provides for contemporary researchers. The primary aim is to familiarise the reader with the structure of the Collection itself and, in greater detail, with current museum practice and the problems associated with the issue of taking over large collections, including collections comprising printed material.

Bc. Martin Jelínek je studentem navazujícího magisterského studia na Ústavu českých dějin FF UK se specializací na moderní a soudobé dějiny. V současné době se zabývá fenoménem československého turismu v socialistické Jugoslávii, dále se věnuje dějinám české sociální demokracie a osobnosti Antonína Zápotockého (martin.jelinek.01@seznam.cz).

